Горбовий край, з фіалковими тінями у впадинах скиб, розгорнувся байдужно перед моїми очима. Гливкими межами йду наздогад: перевалюється мутна ріка, віадук чорніє, верби над стежкою торкають приспаний жаль. Якісь ями, де плаває гидка ржа, ланцюги кам'яного осипища, розритого ніби пазурами собак,— і вже стою перед воротьми, над якими замість дантейського покладено напис: Гмінд.

У ліхтарнях, дуже високих, чувають ще світла. Тихо, як привиди ходять, снуються мовчазні люди. Мелькають білі, з червоними розшиттями кожухи з Жучки та Заставни, "шляхетські" та німецькі вбрання, де-не-де, як дорогий алмаз на смітнику, засвітить красою буковинська хустка, чудово шита. А дівчата, що досвіта вспіли вже перепрати свої сорочки під неділю, розвішують їх на шнурах зовні бараків, розпростовують уставки, щоби рівно сохли, а тоді чешуть на порогах шовкові коси.

Сниться мені, побожно схиленій, Алгдинове підземелля з усіма його дорогоцінними блисками. Ось перемітка, на обі сторони однаково шита, як знята зі старовічної емалі або картин церковного митця, де голови святих жінок цвітуть серед таких самих рісок над вітхненими чолами. Онде хлопська пазуха,— на ній опукі хрести, мов на книгах Євангелія... З захопленням стежу мрійну думку карміну, сепії та фіолету. Розумію краски наскрізь, як слова рідних уст, тихі і правдиві.

О даровиті руки жіночі, що шукаєте дверей для своєї туги в псалмах, вишитих квітками! Коли б вам довелося творити цінності в щасті, яке дає воля, ви б здивували світ генієм свого народу.

Стара Мотря, що її у грудях коле від Главосіки, сидить на своєму чорному берлозі і любо припрошує мене сісти обіч. їй, сердешній, страх як хочеться дізнати про Відень і про те, чи виділа я найяснішого пана? Вона питає шепотом, з примиленням, у розсіянні чинить хрест на згадку

освяченого імені, потому отямлюється і з ніяковості залишає розговір упівдороги.

Оброслий твердою щетиною, як білий, виголоджений вовк, якийсь кістяк застряг головою в удушливій струї, що пливе від печі, жує щось беззубим ротом, хоч їди біля нього не видко.

— Ви хорі? На супровіті?

Мигає очима:

— Під Горлицями лівий бік мені продерла шрапнеля. Трохи мулить, як студінь, зате... в цивілю я пан!

Знижує голос і шепоче стидливо:

— Тільки їстки б побільше, гей!

По берлогах куняють тупо, шиють, сваряться купи людських тіл. Почерез сволоки висить і димує вогке лахміття. Біля вікна, серед гребенів, святих образців і кольорових кусків мила пишуть листи дівчата, що повернули з роботи від Пруса.

— Ну-ко, Усте, заспівай!

Чорнокоса дівчина з вогким лицем, йно що витертим у приділ спідниці, смикає за рукав подругу, що вишиває рушник з написом: "Guten Morgen".

Рука з голкою застрягла вдумливо в повітрі. Уся рада юдити. Кладе підборіддя на пальцях, вкритих циновими перснями, сиві, зухвалі очі сміються до цілого світу. А тоді співає пісню, принесену здалека.

Гу-га! Сміх, молода поморока, лиця горіють.

Беру за ховзьку від пари клямку — і зупиняюся. Десь, там в улі висять над землею два каправі світельця і від біганини людської, від вітру, що холітає дранки на шнурах, то стріляють димно вгору, то сідають жовтою каплею на стебелині воску.

— Дитинка померла, он тої молодиці, що плаче...

Витягнулося маленьке на лавці у вишитій сорочині, хрестик у пухлих руках, над чолом ґердан, немов грядка горошків над закритими очима. О Спасе! Яка жура без просвітку, яка скорб за всіх, що остали, на сих довгих віях діточих! Який проймаючий голос заключається у мовчанці сих зболілих, потрісканих уст! Тихим віночком окружили покійницю діти, що менше витягає шию, як ластівка наздогін комасі. По червоній панчішці дівчинки повагом повзе вош.

— Ой, Катеринко, моя дорога, княгинечко моя пишниненька...— голосила мама над деревищем, біла, як біль, від горя.

Молодиця обіч гідно додавала їй жалю:

— Поставна дівка була, як із води росла, за всю роботу бралася... Не йдіть,— каже,— мамко, до кирнички, бо там вас придавлять, ви закленете, а мені грішка буде, бо я маю вас виручувати! Кождий ногтик мамі обцілує, як хрущик до ночі співанками шумить...

Тамта з новою силою заридала, розсипувала по труні град ясних сліз:

— Мої ручечки... мої ніжечки... моя головочко... мої ще й косочки... устонька запишанії...

Вже не було плачу, йно скигління.

— Цить же, Гафійко, ей! Добро, що малим умерло, не ме більше бідити тутечки...

За простибіг душенькам на чужині преставившимся, за поворот до гнізд далеких, птички побиті, сестри найдорожчі...

Серед шляху на купі каміння сидить лірник, накутані ноги спустив у рів. На колінах у нього ліра — гучна мелодія, як хвиля над глибиною, колихає серцями. Невидющі очі, у синіх тінях справив на розтрясену вовну хмар. Баби плачуть, несуть гріш співакові, а він з дякою приймає лепту і сам обдаровує величаво: під бойовий ритм, і якого сіяє дух старовічних співів, творить нев'янучий рапсод нового часу. Червінь — гора Маківка палахкотить у вітрі кривавими квітами...

Ой летіли вірли сиві почерез Карпати,

То грянули стрільці наші край обороняти.

Били серед доріженьки крила об смереки,

Плила кровця молоденька по горі далекій...

— Заспівайте про Градище, дідусю! — піддавали школярі, до ради охочі.

Сліпець мотав головою:

— Ся пісня ще не має формальності, панове християни! Я хочу сю пісню перевернути цалком, бо мені пункти ся не стосують. Хочу так скласти, щоби була формальна.

Малий, як жук, п'ятилітній дівчур вихилився мамі з рамен і крикнув дзвінко:

— Про обтинані коси, діду, заспівайте!

Мама палко поцілувала дитину, а дід відповів:

— Треба вволити волю дитинці.

Повів сліпими очима по сугорбах, засипаних ще снігами, по чорних челюстях, що просікали сніги, і як вихор, гой самий, що над головами, з суворою силою облетів людські серця:

Ой Господи милостивий, змилуйся над нами,

Щоби ми тут, молоденькі, та не пропадали!

Ісусе наш Милятинський, Матінко Гошовська,

Так на Гмінді дівчат стрижуть, як хлопців до войська.

Ой ходжу я по бараці, тай думку думаю,

Мала коси, як те гілля, тепер вже не маю...

Ні я хлопець, ні я дівка, ні я молодиця,

Як той жовняр обстрижений, що в штурму годиться.

Дайте ж мєні мундур сивий, най довше не тужу,

Зі стрільцями січовими Україні служу!

Люди заворушилися від нестерпного враження — якась бабуся гірко потакувала, прохожа дівчина закрила запаскою лице й сплакала навзрид. Діти, заков'язлі, як мухи у стужі, гляділи на них круглими

очима... Вогкий туман затягав склицею кінці вій, гострі кути голодних щок...

Хвиля — і на церковній вежі розколихали дзвін на благовістя.